

girmektedir. Çağatay Uluçay'ın ölümünden sonra yayımlanan, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki belgeleri kullanarak hazırladığı son iki eseri ve daha önce neşredilen bazı makaleleri padişahların haremî, haremî yapısı, hiyerarşisi, padişahların kadınları, kızları ve haremdeki yaşantı hakkında bilgi veren öncü eserlerdir. Bu konular hemen hemen ilk defa onun tarafından güvenilir biçimde ele alınıp incelenmiştir.

Uluçay'ın mahallî tarihi önemseyen bakış açısı onun tarih eğitimi anlayışının temelini oluşturur. *Çevre İncelemeleri-Tarih Öğretimi* adlı eseri (İstanbul 1958) gerek kendi tecrübelerine gerekse İngiltere'de yaptığı çalışmalara dayanmakta ve tarih eğitimiyle ilgili bakış açısını yansıtmaktadır. Uluçay, tarih derslerinde aktif olmalarını isteği öğrencilerin dikkatinin çevrelerinde bulunan tarihî eserlere çekilmesi ve çevrenin tarih öğretmeni için bir laboratuvar vazifesi görmesi gerektiği düşüncesindeydi. Esnek bir yöntemin uygulanmasını ve tarih eğitimi için resim, harita, model, sergi, müze, kütüphane, gezi, canlandırma gibi araçların kullanılmasını savunan Çağatay Uluçay, Himmet Akın'la birlikte kaleme aldığı ilkökul dört ve beşinci, ortaokul bir, iki ve üçüncü, Niyazi Akşit'le beraber yazdığı lise dördüncü sınıfların tarih kitaplarıyla bu düşüncelerinin hayata nasıl geçirileceğini ortaya koymuştur. Bunların dışında *Hikâyelerle Tarih Serisi*, *Meşhur Hükümdarlar Serisi*, *Ünlü Padişahlar Serisi*, *Kahramanlar Serisi*, *Seyyahlar ve Kâşifler Serisi*, *Mucitler Serisi* gibi adlarla popüler kitaplar kaleme alarak tarihi kuru bir bilgi yığını olmaktan kurtarmaya çalışmış, ilk ve ortaokullar için *Tarih Ansiklopedisi* hazırlamıştır (İstanbul 1961). Uluçay'ın *Manisa Kadınları ve Kadılık Teşkilâtı* ile *Saruhan'ı İdare Eden Şehzadeler, Maiyetleri ve Devirlerinde Yapılan Eserlere Dair Bir Araştırma* başlıklı eserleri Türk Tarih Kurumu'na verilmişse de bugüne kadar basılmamıştır. Ayrıca âyanlıktan sürgünlere, sultan düşünlere, Celâli isyanlarına, folklorik derlemelere ve günlük gazete yazılarına kadar geniş bir yelpazede yazılar ve makaleler kaleme almıştır. Ali Ufkî Bey'in *Mecmûa-i Sâz ü Sözü* ünü ilim âleminde ilk defa onun tanıttığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bayram Eyüp Ertürk, *Mustafa Çağatay Uluçay, Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği* (yüksek lisans tezi, 1993), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü; a.m.f., "Cumhuriyet Devri Erken Dönem Türk Tarihçiliğinden

Önemli Bir İsim: Mustafa Çağatay Uluçay", *TT*, XX/118 (1993), s. 9-20; a.m.f., "Mustafa Çağatay Uluçay Bibliyografyası Denemesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/8, İzmir 1998, s. 385-406; Mahmut H. Şakiroğlu, "M. Çağatay Uluçay", *TTK Belleten*, XXXIV/136 (1970), s. 653-664; Kürşat Ekrem Uykucu, "Mustafa Çağatay Uluçay ve Eserleri", *TD*, sy. 25 (1971), s. 201-212; Halil İnalçık - Bahaeddin Yediyıldız, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları", *TTK Bildiriler*, XI-II (2002), I, 156-157; Bahri Ata, "Bir Çankırılı Tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay ve Tarih Eğitimi-ne Katkıları", *Çankırı Araştırmaları*, sy. 2, Çankırı 2007, s. 35-41.

ALİ AKYILDIZ

ULUDAĞ, Osman Şevki (1889-1964)

Türk tıp adamı, bestekâr.

15 Şubat 1889'da Bursa'da doğdu. Babası Mahmud Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. Ailesi Kanburoğlu lakabıyla anılıyordu. İbtidâîye ve rüşdiyeyi 1905'te Bursa'da tamamladıktan sonra aynı yıl girdiği İstanbul'daki Mekteb-i Tıbbiyye'den 1913'te yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. Askerî doktor olarak Balkan, I. Dünya ve İstiklâl savaşlarına katıldı. Balkan savaşlarında Edirne cephesinde Vize ve Lüleburgaz'da, I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale, Dobruca, Romanya ve Bulgaristan cephesinde bulundu. Dönüşünde Edirne merkez hekimliğiyle görevlendirildi. Kasım 1918'de İstanbul'da Harbiye Nezâreti Askerî Sıhhiye Dairesi IV. Şube istihbarat ve istatistik şefliğine tayin edildi. 1921'de Târîh-i Harb-i Sıhhi Encümeni umumi kâtipliğinin ardından Ankara'da Millî Müdafaa Vekâleti Sıhhiye Dairesi reis muavinliğine, aynı zamanda Sıhhiye Dairesi IV. Şube müdür muavinliğine getirildi.

Osman Şevki Bey, daha sonra Garp Cephesi'nde I. Fırka Sıhhiye Bölüğü başhekimliğine tayin edildiyse de IV. Alay'a tabip olarak gönderildi ve bu alaya Büyük Taar-

ruz'da Kütahya, İnönü, Bozüyük, Kayanç ve Bursa savaşlarına katıldı. Bu sırada gözlerinde ve akciğerlerinde ortaya çıkan hastalık üzerine tedavi için İsviçre'ye gönderildi. İsviçre'de bulunduğu sırada Cenevre'de Eugène Pittard'dan antropoloji dersleri aldı. Yurda dönüşünde İstanbul'da Erkân-ı Harbiye Coğrafya Encümeni'nde bir süre görev yaptı (1925); ardından kendi isteğiyle Gülhane Askerî Hastahanesi dahiliye müdürlüğüne tayin edildi. Coğrafya Encümeni üyesi iken ilmî araştırma için Millî Müdafaa Vekâleti adına Cumhuriyet tarihinde Keşiş dağına ilk tırmanışı gerçekleştirdi ve dağın heybetinden etkilenip "ne ulu dağ!" ifadesini kullandı. İstanbul'a dönünce Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyye'ye verdiği raporda Keşiş dağının adının Uludağ olarak değiştirilmesini istedi. Bunun üzerine Mareşal Fevzi Çakmak'ın emriyle Keşiş dağının adı Uludağ'a çevrildi; soyadı kanunuyla da (1934) kendisi Uludağ soyadını aldı. Gülhane Askerî Hastahanesi'nde dahiliye şefi iken ihtisasını tamamlayıp röntgen mütehassısı olduysa da 1930'da binbaşı rütbesiyle mâlûlen emekliye ayrıldı. Ardından Bursa'da verem dispanseri röntgen uzmanı oldu; İstanbul'da Eyüpsultan Verem Dispanseri'nde başhekimlik yaptı. Bu görevde iken Konya'dan milletvekili seçilerek (1935) V, VI, VII. dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulundu. 1936'da Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu başkanlığını yürüttü. 1946'da milletvekilliğinden ayrılınca İstanbul Zehirli Gaz İşleri Müdürlüğü'nde, bir müddet Cibali Tütün Fabrikası tabipliğinde, nihayet Sıhhiye Müdürlüğü emrinde İstanbul İş Yerleri Müfettişliği'nde çalıştı ve tekrar emekliye ayrıldı (1953). 1953'ten beri yürüttüğü İstanbul Verem Savaş Derneği'nin dispanserler müfettişliği görevinde iken 19 Mart 1964 tarihinde Levent'teki evinde öldü ve Zincirlikuyu Asrî Mezarlığı'na defnedildi.

Türkiye'nin ilk radyologlarından, aynı zamanda tıp tarihi ve antropolojiyle ilgili yazı yazan ilk kişi olan Osman Şevki Uludağ, Türk Tıp Tarihi Kurumu'nun kurucu üyelerindedir. Çoğunluğu Bursa ve Osmanlı dönemi tıp tarihi hakkında olmak üzere pek çok araştırması vardır; bunların büyük bir kısmını kitap ve risâle halinde neşretmiştir. Kitaplarının başlıcaları şunlardır: *Osmanlı Tabâbeti Tarihi* (İstanbul 1334); *Harb-i Umûmîde Sıhhi Tecrübeler* (İstanbul 1338); *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi* (İstanbul 1341/1925, 2. bs., sadeleştiren: İlder Uzel, Ankara 1991); *Bursa ve Uludağ* (İstanbul

Osman
Şevki
Uludağ

ULUDAĞ, Osman Şevki

1928); *Yeşil Cami* (Bursa 1932); *Uludağ Tapınakları, Keşifleri ve Dervişleri* (İstanbul 1936); *Çocuklar, Gençler, Filimler* (İstanbul 1943). 1920-1962 yılları arasında bir tıp dergisi çıkaran Uludağ gazete ve dergilerde tıpla ilgili yazılar yazmıştır (bunlardan ellinin üzerinde risâle ve makalesinin listesi için bk. *Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi*, sadeleştiren: İlder Uzel, s. 9-13). Ayrıca *Hafiye Gözü* ve *Meslek İntihabı* adlı iki piyesi sahnelenmiş, ancak yayımlanmamıştır.

Osman Şevki Uludağ güzel sanatlarla da ilgilenmiştir. Sol elle yazmasına rağmen başarılı ta'lik ve nesih yazılarıyla tanınmış, sulu boya resimleri ve şiirleriyle takdir toplamıştır. Ancak onun en önemli özelliği mûsikişinaslığı olup çocukluk yıllarında güzel sesiyle dikkati çekmiştir. Babasının kendisini tekkeye götürdüğünden ve şeyh efendinin vakit ezanlarını ona okuttuğundan bahseder. Mekteb-i Tıbbiye'nin idâdî kısmında talebe iken arkadaşlarıyla kurduğu küçük bir grupla başlayan fasıl meşkleri onun mûsiki çalışmalarının başlangıcını teşkil etmiştir. Mekteb-i Tıbbiye'den Beşiktaşlı Necati adlı bir öğrencinin idaresindeki bu çalışmalar daha sonra Dellâlâzâde İsmâil Efendi'nin talebelerinden İsmâil Efendi adlı bir Mevlevî dervişle sürmüştür. Mûsiki çalışmalarını öğrenimiyle birlikte sürdürmüş, bir süre Mekteb-i Tıbbiye'deki mûsiki topluluğunu yönetmiştir. Kendisi tıbbiyeden mezun olduğunda yirmi dört faslı ezbere bildiğini söyler. Bursa'da iken Bolâhenk Nûri Bey ve Zekâi Dede'nin arkadaşı Sıtkı Efendi'den fasıllar geçmiş, Mehmed Bahâ Bey'den (Pars) mûsiki bilgilerini geliştirmiştir. İstanbul'a geldiğinde Rauf Yektâ, Muallim İsmail Hakkı, Ali Rifat (Çağatay) ve Zekâizâde Hâfız Ahmed (Irsoy) beylerle tanışarak onlarla birlikte Türk Ocağı'nda mûsiki faaliyetlerinde bulunmuş, ardından Rauf Yektâ ve Muallim Kâzım (Uz) beylerle kurdukları mûsiki topluluğunda çalışmalarını devam ettirmiştir. Bu sırada tanıştığı Hüseyin Sadeddin Arel'le başlayan arkadaşlıkları vefatına kadar sürmüştür.

İyi bir kanun icracısı ve İleri Türk Mûsiki Konservatuarı Derneği'nin idare kurulu üyesi olan Osman Şevki Uludağ, milletvekilliği döneminde meclis müzakereleeri esnasında Türk mûsikisini savunan konuşmalarıyla tanınır. 1940'ta mecliste Devlet Konservatuarı ve Tiyatrosu Kanunu üzerinde görüşmeler yapılırken dönemin Millî Eğitim bakanı Hasan Âli Yücel'le konservatuarda bir Türk müziği bölümünün açılması için uzun tartışmalara girdi-

ği bilinmektedir. İstiklâl Marşı'nın günümüzde icra edilen Osman Zeki Üngör'e ait bestesinin "Carmen Silva" adlı bir şarkıdan, Cemal Reşit Rey'in bestelediği Cumhuriyet Onuncu Yıl Marşı'nın Jean Jacques Rousseau'nun "Le Devin du Village" adlı operasından akor transpozisyonu ile alındığını, dolayısıyla bu iki marşın millîlik özelliğinin bulunmadığını ileri sürmüştür. 1952-1962 yılları arasında *Musiki Mecmuası*'nda yayımlanan makaleleri onun mûsiki sahasındaki bilgisini ortaya koymaktadır. Osman Şevki Uludağ, Aydın yöresinden derlediği "Genç Osman" adlı türkünün yanı sıra çoğu klasik üslûpta, bir kısmının güftesi kendisine ait 120 civarında eser bestelemiştir. Bunlardan saz semâisi, beste, semâi, şarkı, oyun havası, marş ve mersiye formundaki otuz sekiz tanesinin listesini Yılmaz Öztuna ansiklopedisinde vermişse de Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuarında sadece üç şarkısının notası mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 238-239; Veli Behçet Kurdoğlu, *Şâir Tabîbler*, İstanbul 1967, s. 394-398; *TSM Sözlü Eserler*, s. 15, 32, 62; Yılmaz Karakoyunlu, *Parlamentar Bestekârlar*, Ankara 1999, s. 257-262; Öztan Öncel, "Bursalı Dr. Osman Şevki Uludağ ve Eserleri", *Bursa Halk Kültürü: Uludağ Üniversitesi I. Bursa Halk Kültür Sempozyumu (4-6 Nisan 2002)*, *Bildiri Kitabı*, Bursa 2002, II, 775-781; İrem Ela Yıldızeli, *Bir Kültür Savaşısı Dr. Osman Şevki Uludağ -Musiki Yazıları-*, İstanbul 2009; a.mlf., *Büyükkedem Dr. Osman Şevki Uludağ-1915 Çanakkale ve 1936 Viyana Günlükleri*, İstanbul 2010; Etem Üngör, "Dr. Osman Şevki Uludağ'ı Kaybettik", *MM*, sy. 195 (1964), s. 87-89; Ayşegül Demirhan Erdemir, "Evliyalar Şehri Bursa'nın Türk Tıp Tarihindeki Yeri ve Tıbbî Folklorumuz Bakımından Önemi", *TDA*, sy. 89 (1994), s. 7-9; "Uludağ, Osman Şevki", *TDEA*, VIII, 457; Öztuna, *BTMA*, II, 459-460.

NURİ ÖZCAN

ULÛFE

(علوفة)

Osmanlılar'da saray hizmetlileriyle yeniçeri ve kapıkulu askerlerine ödenen düzenli maaş.

Sözlükte "binek hayvanlarına verilen yem" mânâsına gelen **alef** kelimesinin çoğuludur. Osmanlı bürokratik yazışmalarında ulûfe kelimesi **mevâcib** terimiyle de karşılanmıştır. Bunun yanında ulûfe tabirinin Osmanlı hânedan mensuplarına verilen düzenli parayı ve paralı askerlere ödenen ücretleri de kapsayan geniş bir kullanımını vardır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren günlük şekilde akçe üze-

rinden hesaplanan ulûfeler üç ayda bir ödenir, "küst" adı verilen bu ödemeler, ait oldukları ayların baş ya da son harflerinin bir araya getirilmesinden ortaya çıkan bir kısaltma ile anılırdı. Muharrem, safer ve rebûlevvel aylarının ulûfesine "masar"; rebûlâhir, cemâziyelevvel, cemâziyelâhir ulûfesine "recec"; receb, şâban, ramazan ulûfesine "reşen"; şevval, zilcade, zilhicce ulûfesine "lezez" mevâcibi denirdi. Kullanılan kamerî takvimin özelliğinden dolayı her kist seksen sekiz buçuk gün olarak hesaplanırdı (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 136). Devlet hazinesinin para sıkıntısı çekmediği dönemlerde masar ulûfesi muharrem ayında, recec ulûfesi cemâziyelevvelde, reşen ve lezez ulûfeleri de iki kist bir arada ramazandan hemen önce şâban ayı içinde ödenirdi. Ancak devletin malî bunalıma düştüğü dönemlerde aksamalar olmuştur.

Padişahın hizmetinde bulunan kâtiplerin, ulemânın, kapıkullarının ve çeşitli görevlilerin ücretleri görevlerinin önemine, süresine ve bu süre içinde gösterdikleri yararlılıklara göre belirlenirdi. Kıdem ya da yararlılık sebebiyle olan ulûfe artışlarına "terakki" adı verilir, terakkilere her grubun kendi âmirleri karar verirdi. Meselâ XVII. yüzyılda yeniçeri ağasının her üç ayda bir 30,5 akçe, sekbanbaşının 12 akçe terakki dağıtma hakkı varken çorbacıların 1'er akçe dağıtma hakkı vardı. Diğer üst kademedeki zâbitlerin de rütbelerine göre terakki dağıtma hakları bulunurdu. Bunun yanında kapıkulları için en önemli terakki kazanma yeri savaş meydanlarıydı. Sefere çıkılırken teşvik maksadıyla bütün yeniçerilere 1'er 2'şer akçe terakki verildiği olurdu. Ayrıca savaş sırasında tehlikeli görevler için serdengeçti ve dalkılıç yazılan kapıkullarına belli oranlarda terakki vaad edilirdi (Cevdet Paşa, s. 78-80). Bazan padişahların tahta çıkışlarında cülûs bahşişinin yanı sıra bütün kapıkullarının ulûfelerine I. Ahmed'in tahta geçişinde olduğu gibi cülûs terakkisi adı altında zam yapılırdı (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 96).

Kapıkullarına ve özellikle yeniçerilere ulûfe dağıtımını Topkapı Sarayı'nda debdebeli bir törenle gerçekleştirilirdi. Ulûfe divanı adı verilen bu tören genellikle salı günleri yapılırdı. Dîvân-ı Hümâyûn toplantısı ile birlikte gerçekleştirilen, başta sadrazam bütün devlet erkânının hazır bulunduğu ulûfe dağıtımından önce yeniçerilere Bâbüssaâde önüne serilen sofralarda çorba, pilav ve zerededen ibaret bir yemek verilirdi. Bu esnada sarayın orta kapısı Bâbüs-